PRINCIPII LINGVISTICE DE PREZENTARE LEXICOGRAFICĂ A VERBULUI ROMÂNESC

Vasile BAHNARU

Abstract

As far as lexicographic presentation of the verb is concerned, almost all the explanatory dictionaries (and not only the Romanian ones) show the significance of the entire syntagms where the verb appears, without making a clear difference between the verb itself and the semantics of that syntagm. Because of these, the lexicographic analysis of the verb is first of all done starting from the affiliation of the verbal meaning to one of the three big categories of verbs (action, becoming, state) and thus the verb that is defined through the lexicographic definition belongs to one of these three categories. And furthermore, in order to exclude the contextual partners, the lexicographic definition of the verb will show the context elements between brackets. Thus, special modalities in presenting the verb will appear, especially in the case of intransitive and pronominal verbs and of the object of the verb (direct or indirect object). In this paper we present concrete patterns of lexicographic presentation of the verb in relation with its subject or object.

Keywords: Lexicography, verb, syntagm, context, pattern

0. Sub raportul prezentării lexicografice, verbul este cea mai complexă clasă morfologică şi ridică o serie de probleme ţinând de lexicologie, de morfologie şi de sintaxă, astfel încât în modul de interpretare a verbului îşi dau concursul, ca nicăieri în altă parte, toate compartimentele lingvistice. Se consideră că semul categorial al verbului în general este procesul, prin proces înţelegându-se „tot ceea ce se desfăşoară în timp" (Bărbuţă, 7). Aşadar, verbele sunt specializate în exprimarea proceselor şi ca urmare, în interiorul spaţiului semantic al lexicului în general se poate vorbi de câmpul semantic al verbelor (a se vedea: Evseev, 20), verbul având drept categorie semantică generală, distinctivă pentru această clasă de vorbire categoria procesualităţii. Procesele exprimate de verbe se împart, la rândul lor, în trei categorii semantice în funcţie de natura procesului denotat, de trăsăturile denotative cu cel mai mare grad de generalitate cuprinse în structura semnificatului referenţial al verbului: acţiuni, deveniri, stări şi relaţii, fiecare din aceste patru clase alcătuind un „câmp" aparte în sfera semantică a acestei părţi de vorbire (Bărbuţă, 76; Constantinovici, 67-72; Evseev, 21; Мартынов, 171-176). Fiecare categorie semantică de verbe desemnează o varietate calitativ diferită de procese, având o serie de caracteristici semantice, morfologice şi sintactice distincte. Prin urmare, acţiunea, starea şi devenirea (eventual, relaţia) se manifestă ca forme calitativ diferite ale proceselor şi se disting prin modul de realizare a raporturilor specifice ce se stabilesc între verb, subiect şi obiect. Şi, în fine, urmează să precizăm că nu există verbe pure, adică verbe care exprimă la modul general o acţiune, o devenire, o stare sau o relaţie, această calitate a proceselor fiind exprimată de unele sensuri concrete ale verbelor, întrucât sunt verbe care, pe diferite linii de sens, pot fi verbe de acţiune, de devenire, de stare sau de relaţie. În felul acesta putem

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

constata că trecerea succesivă de la acţiune la devenire, stare şi relaţie marchează patru faze distincte ale procesualităţii. Cu toate acestea, fiecare categorie semantică a procesualităţii dispune de cel puţin un verb-tip care exprimă plenar ideea de acţiune, de devenire, de stare sau de relaţie. Astfel, verbul *a face,* în sensul lui de bază, este exponentul tipic al verbelor acţiunii, verbul *a se face* - al celor de devenire, *a fi* - al celor de stare, iar *a avea* - al verbelor de relaţie. În ceea ce priveşte verbele pronominale, acestea se includ în totalitate în categoria verbelor de devenire şi de stare.

1. Verbele, mai corect sensurile verbelor, urmează să fie prezentate în dicţionare în funcţie de apartenenţa lor la una din cele patru clase: verbe de acţiune, verbe de devenire, verbe de stare şi verbe de relaţie, iar verbele pronominale - ca unităţi distincte. La o examinare fugitivă a modului de interpretare a verbelor în dicţionare, se impune în prim-plan faptul că acestea, spre deosebire de cuvintele care ţin de alte părţi de vorbire, de multe ori nu dispun de o explicaţie analitică, definiţia limitându-se la unul sau mai multe „sinonime" însoţite fie de anumite cuvinte concrete din imediata vecinătate a unităţilor explicate, fie de substitute de tipul pronumelor generalizatoare. „Astfel se creează numai aparenţa unei explicaţii textuale, întrucât în realitate aceasta lipseşte. Iar în situaţia în care în partea dreaptă este prezent un text, atunci acesta nu cuprinde conţinutul propriu-zis al verbului, ci al semanticii unor sintagme întâlnite mai frecvent cu verbul dat sau pur şi simplu al semanticii contextului" (Бережан, 21). Descrierea corectă a sensului verbului în dicţionarele explicative poate fi realizată prin identificarea verbului cu funcţie de hiperonim ierarhic imediat superior, acesta urmând să aibă un sens categorial specific semanticii verbului, adică, în funcţie de sensul concret, să exprime o acţiune, o devenire sau o stare, după care urmează să fie determinate semele diferenţiale.

2. Se ştie că sensul concret care urmează să fie definit este legat în cea mai mare măsură de natura gramaticală a verbului, care se manifestă în context. În acelaşi timp, trebuie să evităm să includem în sensul verbului elementele contextuale. Pe de altă parte, „urmează ca de fiecare dată să identificăm pentru fiecare verb acel sens care este recunoscut de vorbitor în condiţii independente de context, ca aparţinând numai acestei unităţi lexicale" (Бережан, 26). Când vine vorba de contextul de actualizare a unităţilor verbale, se vorbeşte de existenţa unei *contradictio in abjecto,* întrucât contextul trebuie luat în considerare în procesul de identificare a sensului şi în acelaşi timp trebuie să facem abstracţie de acesta, pentru a exclude elementele contextuale din formularea sensului verbului. În opinia prof. S. Berejan, aceasta este o contradicţie doar aparentă, aşa cum „în realitate toate lucrurile sunt în armonie perfectă: gramatica, care se manifestă numai în context, indiscutabil, trebuie luată în calcul...; elementele contextuale, tocmai datorită faptului că gramatica este luată în calcul, trebuie eliminate din explicaţia propriu-zisă a sensului, iar informaţia respectivă trebuie inclusă în menţiunile speciale care însoţesc explicaţia şi care urmează să completeze semantica majorităţii verbelor caracterizată prin indeterminare deosebită" (Бережан, 26).

3. În legătură cu specificul semanticii verbului, bazându-se pe rezultatele cercetătoarei M. Manoliu, S. Berejan constată că verbele dispun de o caracteristică fundamentală - un nivel avansat de generalizare, ele plasându-se pe diferite trepte de abstractizare. Dacă verbul

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

are un număr mare de sensuri, el este utilizat în tot mai multe şi mai variate sintagme. Acest fapt conduce deseori la imposibilitatea perceperii şi determinării cu precizie a sensului lexical al verbului, a elementului semantic esenţial, comun pentru toate sintagmele posibile. În asemenea situaţii, accentul semantic cade asupra elementului mai concret şi din acest moment, când sensul lexical specific devine insesizabil, afirmă M. Manoliu, *autonomia cuvântului se află în pericol, întrucât el încetează de a-şi îndeplini funcţia caracteristică de lexem,* adică funcţia denominativă. Acest moment marchează începutul gramaticalizării. „Din cuvânt cu sens lexical general, verbul se transformă în indice gramatical al verbalităţii, încetând de a desemna o noţiune" (Бережан, 28). În situaţii de acest fel, când verbul este în proces de delexicalizare, adică de transformare în instrument gramatical cu funcţia de indice al procesualităţii, precum şi în situaţia în care verbele abstracte se află pe o treaptă aproape de delexicalizare, „nu se recomandă să „extragem" de fiecare dată din sintagme un sens „special" al verbului din context, *extinzând până la infinit polisemia acestuia"* (Бережан, 29). În asemenea cazuri este suficient să ne limităm la o explicaţie - definiţie a sintagmelor celor mai uzuale, anume a sintagmelor întregi, dar nu a verbului, separat din sintagma indivizibilă, „în care verbul îndeplineşte numai o funcţie gramaticală categorială" (Бережан, 29).

4. Dat fiind că discutăm interpretarea lexicografică a verbului, readucem în discuţie o problemă care a urmează să fie examinată cu alt prilej, dar care ţine nemijlocit de prezentarea verbului în dicţionarul explicativ. Astfel, în vederea asigurării unei interpretări ştiinţifice justificate în dicţionarele explicative a verbelor, este necesar să se urmărească cu atenţie ca în textul definiţiei verbului să nu fie incluse elemente aparţinând contextului (informaţia contextuală, adică subiectul, complementul direct etc., necesară pentru perceperea corectă a sensului verbului, trebuie prezentată cu ajutorul unor menţiuni speciale). Aşadar, în procesul de lexicografiere a lexemelor verbale se cere să-şi afle reflectare şi caracteristicile sintagmatice, care se manifestă în fluxul vorbirii. Prezenţa acestor actanţi gramaticali este obligatorie pentru perceperea cât mai adecvată a sensului cuvântului, precum şi pentru utilizarea corectă a acestuia. În acelaşi timp, aceste elemente ale contextului minimal nu trebuie incluse în definiţia lexicografică, ci urmează să li se atribuie statutul de menţiuni lexicografice, plasate în paranteze înaintea definiţiei lexicografice. Actanţii sintagmatici ai verbului se află în relaţii de dependenţă directă de tranzitivitatea/intranzitivitatea verbului. În situaţia în care verbul este intranzitiv, în parantezele care precedă definiţia lexicografică propriu-zisă se indică subiectul, iar dacă verbul este tranzitiv, se indică obiectul. În legătură cu cele afirmate mai sus, urmează să reţinem o regulă generală de importanţă fundamentală pentru explicarea lexicografică a verbelor: verbele tranzitive se explică tot prin verbe tranzitive, iar cele intranzitive – prin verbe intranzitive. În virtutea faptului că verbele pronominale sunt prin excelenţă verbe intranzitive, acestea vor fi explicate cu ajutorul unui verb intranzitiv însoţit sau nu de elementul *se*.

5. Întrucât caracteristica semantică a verbelor în genere este procesualitatea, sensurile verbelor urmează să fie interpretate în funcţie de apartenenţa lor fie la verbele de acţiune,

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

fie la cele de devenire, fie la cele de stare, prima categorie semantică de verbe fiind prin excelenţă tranzitive, iar celelalte două - intranzitive. În baza acestui fapt, verbele urmează să fie tratate în dicţionar exclusiv prin prisma categoriei semantice a tranzitivităţii/intranzitivităţii, reflexivitatea fiind o categorie sintactică, dar nu lexicală. Din aceste considerente verbele zise reflexive, dar care de fapt sunt intranzitive pronominale prin natura lor, urmează să fie separate de cele simple, nepronominale **(a ajunge - a se ajunge, a astâmpăra - a se astâmpăra, a deştepta - a se deştepta, a îngălbeni - a se îngălbeni, a se însănătoşi - a însănătoşi, a se întâlni - a întâlni, a trezi - a se trezi, a uita - a se uita, a usca - a se usca** etc.). Verbele considerate tradiţional reflexive urmează să fie tratate în dicţionar în mod diferenţiat şi anume: a) dacă pronumele reflexiv (în acuzativ) nu poate fi detaşat de verb (păstrându-se în toată paradigma lui), verbul este considerat pronominal intranzitiv şi prezentat ca unitate lexicală independentă, cu sens şi formă proprii în raport cu corespondentul său tranzitiv (de exemplu: **a se făli, a se fuduli, a se mândri** sunt verbe pronominale prin excelenţă şi trebuie prezentate în registrul de dicţionar împreună cu elementul *se,* urmate de menţiunea *intranz.* şi definiţia „a fi cuprins de fală, de fudulie, de mândrie"); b) dacă însă pronumele reflexiv (în acuzativ) poate fi reluat prin forma lui plină *(a se îmbrăcă pe sine, a se spală pe sine, a-şi spală sie, a se farda pe sine, a se machia pe sine, a se peria pe sine, a se pieptăna pe sine, a se rade pe sine, a se analiza pe sine, a se controla pe sine, a se considera pe sine mare şi tare, a se lăuda pe sine, a se observa pe sine în oglindă, a se studia pe sine cu atenţie)* sau printr-un pronume posesiv *(îşi spală cămăşile sale),* verbul este considerat ca fiind tranzitiv simplu, nepronominal, din care motive verbul urmează să fie inclus în registrul dicţionarului ca verb tranzitiv, fără a fi precedat de pronumele *se,* care dispune de funcţie sintactică proprie, cea de complement direct; c) dacă verbul cu pronume reflexiv (în acuzativ) echivalează cu diateza pasivă *(la marginea satului se construieşte o casă de nişte oameni = la marginea satului nişte oameni construiesc o casă),* verbul urmează să fie prezentat ca simplu verb tranzitiv nepronominal, întrucât îmbinarea verbului cu pronumele reflexiv este considerată o construcţie sintactică cu valoare pasivă, pronumele neavând funcţie sintactică proprie, ci fiind doar indicele caracterului pasiv al construcţiei; d) dacă pronumele reflexiv (în acuzativ) poate fi reluat prin îmbinarea *unul cu altul (a se bate unul cu altul, a se bârfi unul cu altul, a se certa unul cu altul),* verbele sunt pronomninale intranzitive de reciprocitate care în dicţionar urmează să fie prezentate în articole separate şi explicate prin formule-tip „a face (concomitent) schimb de + substantivul ce exprimă acţiunea tranzitivului omorizic. De exemplu: **A SE CERTA mă cert** intranz. A face (concomitent) schimb de vorbe de ocară (cu cineva); a se sfădi (a se vedea: Berejan 1985 a, 14). Când însă pronumele *se* poate fi reluat nu prin îmbinarea *unul cu altul,* ci prin îmbinarea *unul pe altul,* verbul pe lângă care stă acest pronume este tranzitiv nepronominal, dar nu intranzitiv pronominal de reciprocitate (pronumele fiind complement direct pe lângă el). Astfel, într-un enunţ ca *Ei se păruiesc unul pe altul* constatăm prezenţa verbului *a părui, se* având aici funcţie sintactică de complement direct, iar într-un enunţ ca *Ei se păruiesc unul cu altul* constatăm prezenţa verbului *a se părui, se* de această dată făcând corp comun cu verbul şi indicând reciprocitatea (a se vedea: Berejan 1985 a, 14). În privinţa sensului verbelor pronominale intranzitive dinamice, trebuie să menţionăm că

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

acestea urmează să fie explicate în dicţionar prin corelativul nepronominal + formula „manifestând un interes personal deosebit". De exemplu: **A SE RUGA mă rog** *intranz.* A ruga, manifestând un interes personal deosebit. În acelaşi timp, sensul corelativelor tranzitive nepronominale *(a ofili, a surpa)* ale intranzitivelor pronominale *(a se ofili, a se surpa)* se cere să fie explicate prin formula-tip „a face + verbul omorizic pronominal" De exemplu: **A OFILI ~ esc** *tranz.* A face să se ofilească. **A SURPA surp** *tranz.* A face să se surpe (Berejan 1985 a, 14).

6. În fine, să amintim că unele verbe sunt considerate ca formând o diateză specială, cea medio-pasivă. Este vorba de exemple de tipul: *Aici se lucrează bine; Se bea mult în casa aceasta; Pe aici nu se merge; Azi nu se mai scriu scrisori, azi se telefonează* etc. În realitate, verbele din aceste construcţii sunt unipersonale sau „false pronominale", iar elementul *se* din construcţiile respective poate fi identificat cu un pronume nehotărât de tipul *cineva* sau mai concret cu un substantiv de tipul *lumea, satul, oamenii* etc. În virtutea acestui fapt: *Aici se lucrează bine = Aici oamenii lucrează bine; Se bea mult în casa aceasta = Lumea bea mult în casa aceasta; Pe aici nu se merge = Pe aici nimeni nu merge; Azi nu se mai scriu scrisori, azi se telefonează = Azi oamenii nu mai scriu scrisori, azi oamenii telefonează.* Prin urmare, sensurile de acest tip urmează să fie tratate în articolul verbului corespunzător cu indicaţia unipersonal.

7. Unităţile lexicale, pe lângă semele lor obligatorii, dispun în cadrul semelor diferenţiale de unele seme speciale care exprimă relaţiile paradigmatice şi sintagmatice, unele din acestea având caracter potenţial, iar altele făcând parte din componenţa semantică a cuvântului. Analizând structura semică a sensurilor verbului, au fost identificate semele sintagmatice ale lexemului verbal, unele din acestea referindu-se la subiectul acţiunii, iar altele - la obiectul acţiunii. În situaţia în care lexemul verbal dispune de seme sintagmatice referitoare la subiectul şi obiectul acţiunii, tot masivul lexemelor verbale poate fi divizat în două grupe mari: verbe subiectuale şi verbe obiectuale. Verbele subiectuale includ sensurile acelor lexeme care conţin semul subiectului. De regulă, aceste verbe înglobează lexemele verbale intranzitive monovalente, care prin semantica lor specifică indică obiectele realităţii ce, din punct de vedere logic şi semantic, pot realiza procesul desemnat de ele, pot fi subiectul lor. Pe de altă parte, verbele obiectuale includ acele lexeme verbale care conţin atât semul sintagmatic al subiectului, cât şi semul sintagmatic al obiectului, fiind prin excelenţă verbe tranzitive bivalente. În raport cu verbele subiectuale, structura semantică a acestora este mai extinsă, întrucât în proces este antrenat un element în plus. Cu toate acestea, nucleul propriu-zis al sensului lexical al verbului îl constituie semele paradigmatice, în baza cărora lexemul verbal poate intră în componenţa unui sau altui grup lexico-semantic, iar în cadrul unui sau altui grup lexico-semantic semele paradigmatice diferenţiază lexemul respectiv de celelalte lexeme ce intră în componenţa aceluiaşi grup lexico-semantic, îl individualizează. În acelaşi timp, în cadrul semelor paradigmatice distingem două tipuri de seme: procesuale sau categoriale, care includ cuvântul dat în clasa verbului, având, la rândul lor, trei forme de manifestare, în funcţie de semantica verbului: de acţiune, de devenire şi de stare, şi al doilea tip de seme paradigmatice - semele circumstanţiale. În această ordine de idei, este necesar să amintim că semele

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

procesuale constituie nucleul lexemului verbal, ele fiind acele trăsături semantice în baza cărora un lexem sau altul este inclus în clasa verbului ca parte de vorbire, aceste seme mai fiind numite „trăsături ale verbalității". În același timp, semele paradigmatice circumstanțiale sunt de natură diferențială și au un caracter individual pentru fiecare lexem în parte, determinând autonomia fiecărui verb în parte. În opinia noastră, verbele pot fi clasificate în funcție de natura semelor paradigmatice pe care le conțin în structura lor semantică. Inventarul semelor paradigmatice al sistemului verbal ar include următoarele tipuri de seme: 1) procesuale (cu variantele concrete de acțiune, de devenire și de stare), 2) obiectuale directe, 3) obiectuale indirecte, 4) modale, 5) instrumentale, 6) locale 7) finale și 8) temporale. În funcție de prezența acestor tipuri de seme în structura semantică a verbului, acestea din urmă pot fi divizate în verbe de acțiune, de devenire sau de stare, care, la rândul lor, pot fi obiectuale (directe sau indirecte), modale, instrumentale, locale, finale și temporale.

8. Structura semantică a verbului polisemantic se caracterizează prin modul specific de manifestare, din care considerente interpretarea în dicționarele explicative a verbului polisemantic ridică o serie de probleme legate de relațiile existente între sensurile derivante și cele derivate. Ca și adjectivul, verbul suportă modificări semantice în funcție de natura semantică a substantivului-subiect sau complement. Drept dovadă poate servi faptul că dicționarele explicative ale limbii române, și nu numai, indică, de regulă, în paranteze agentul acțiunii sau obiectul acesteia, asupra căruia trece acțiunea. Cu alte cuvinte, relațiile dintre sensurile derivante și derivate din cadrul structurii semantice a verbului polisemantic se manifestă în funcție de ambianța, de partenerii contextuali. În baza celor relatate, distingem unele legități de manifestare a relațiilor semantice existente în interiorul structurii de conținut a verbului polisemantic.

Astfel, transformarea verbelor tranzitive în intranzitive se realizează uneori prin folosirea absolută a verbelor tranzitive: *El fumează țigări* „*Kent*" și *El fumează*. În ceea ce privește transformarea verbului intranzitiv în tranzitiv, ea poate fi analizată drept o mutație semantică de tipul „tot pentru parte". Fie verbul *a adormi*. Acțiunea acestuia indică o devenire, adică trecerea subiectului dintr-o stare în alta, devenirea fiind subordonată numai subiectului. Sememul derivat „(*persoane*) a aduce în stare de somn (cântând sau legănând)" presupune trecerea acestui verb din categoria intranzitivelor în categoria tranzitivelor, fapt ce conduce la restricția semantică a verbului *a adormi*, întrucât valoarea lui semantică depinde nu numai de subiectul, dar și de obiectul enunțului. Contiguitatea de această dată se manifestă între subiectul și obiectul acțiunii.

Întru susținerea celor afirmate mai aducem câteva exemple: *a argăți* „a fi argat" și „(*persoane*) a servi ca argat", *a asurzi* „a deveni surd" și „(*persoane*) a lipsi de auz", *a bocăni* „a produce un zgomot prin lovire repetată" și „(*mai ales copii*) a bate ușor" etc.

Așadar, transformările de mai sus rezidă în trecerea verbelor devenirii în categoria verbelor stării.

Un alt tip de relație între sensuri atestăm în cadrul sensurilor verbale derivate în baza relației de contiguitate a acțiunilor în timp și în spațiu (confr.: *a amenința* „a avertiza de un

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

eventual pericol prin vorbe" şi „a avertiza cu un gest special"; *a arde* „(*despre foc*) a fi aprins" şi „(*despre surse de lumină*) a răspândi lumină"; a *hori* „a cânta din gură sau din fluier o horă, sau, mai rar, un alt cântec" şi „a juca hora sau alt joc popular"), cât şi pe contiguitatea spaţială-temporală a acţiunilor (confr.: *a hodorogi* „a face să se deterioreze prin întrebuinţare excesivă" şi „a produce un zgomot puternic, neregulat şi supărător, din cauza deteriorării", *a asuda* „a elibera sudoare prin porii pielii" şi „a munci din greu", *a bisa* „(*numere de program de concert*) a aplauda cu strigăte de „bis" şi „(*despre un artist*, *un ansamblu*) a interpreta a doua oară la cererea spectatorilor", *a anina* „a pune în cui" şi „(*haine*) a rupe din neatenţie, prinzând de un obiect ascuţit").

9. Cele mai multe probleme controversate apar la analiza relaţiilor de derivare semantică stabilite pe baza relaţiilor de similitudine. Dacă în fiecare caz concret putem determina denotatorul, care serveşte drept suport de tranziţie de la sememul derivant la cel derivat, atunci depistarea denotatorilor proprii unor clase mari de verbe, care îşi modifică sensul în mod analog, este o problemă dificilă. Majoritatea lingviştilor consideră suficientă studierea mutaţiilor semantice similative, făcându-se uz de metodele şi procedeele retoricii clasice. Procedându-se astfel, modificrrile de sens se pot realiza în patru direcţii: animat pentru animat, animat pentru inanimat, inanimat pentru inanimat şi inanimat pentru animat (vezi: Darmsteter, 61-53; Калинин 1978, 25-26). Majoritatea mutaţiilor de sens se produc după schema: animat → inanimat (vezi: Konrad, 156), de aceea se disting două tipuri de metafore: metafore-personificări şi metafore-depersonificări.

Metafora verbală constă în faptul că acţiunilor li se atribuie subiecte inadecvate, adică ea apare ca urmare a combinării dintre similitudine şi contrast. Predispoziţia verbelor pentru polisemie este dictată de natura lor semantică, de funcţiile lor sintactice, precum şi de multitudinea categoriilor gramaticale şi formelor morfologice proprii lor (Bally 1965, 30), fapt ce determină caracterul confuz al semanticii verbelor. Aşadar, semantica verbelor în mare parte depinde de context şi anume: de subiectul, de obiectul acţiunii şi de diverse tipuri de circumstanţiale.

Deseori, modificarea naturii partenerilor contextuali ai verbului implică modificarea categoriilor animat / inanimat, subiect / obiect. În cazul identificării relaţiilor semantice existente între diferite sensuri ale aceluiaşi verb constatăm prezenţa unor restructurări semice importante în componenţa sememului derivant, mutaţia de sens fiind mediată, mai ales, de modificarea categoriilor gramaticale ale verbului. În situaţia dată, incompatibilitatea semantică a verbului se manifestă între acţiune şi subiect, între acţiune şi obiect, între acţiune şi circumstanţiale. Mai mult, dacă această incompatibilitate semantică ar lipsi, nu ar exista nici metafora (Guern, 18) şi, respectiv, nu s-ar produce mutaţia semantică. Astfel, în exemplul *a lucra pământul* şi *a-l lucra pe cineva* mutaţia semantică este condiţionată de substituirea obiectului inanimat al acţiunii prin obiect animat; alteori modificarea de sens este cauzată de substituirea obiectului concret al acţiunii prin obiect abstract (confr.: *a cădea în groapă* şi a *cădea în dizgraţie*). O situaţie

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

similară atestăm şi în domeniul subiectului acţiunii (confr.: *focul arde – copilul arde*, *apa curge – anii au curs*).

În ultimul timp, cercetătorii metaforei verbale caută să explice mutaţiile semantice ale verbului prin modificarea categoriilor sale gramaticale, cum sunt tranzitivitate / intranzitivitate, diateză activă / diateză reflexivă, ceea ce de fapt nu corespunde stării reale de lucruri, deoarece majoritatea mutaţiilor semantice verbale sunt determinate nu de modificarea categoriilor gramaticale ale verbului, ci de modificarea distribuţiei lui semantice şi sintactice, ca urmare a substituirii subiectului / obiectului concret prin subiect / obiect abstract, a subiectului / obiectului animat prin subiect / obiect inanimat şi invers. Dacă modificarea de sens se produse în cadrul uneia şi aceleiaşi construcţii sintactice, are loc modificarea distribuţiei semantice şi sintactice a verbului, ca urmare a schimbărilor survenite în natura subiectului sau a obiectului. În asemenea cazuri nu atestăm trecerea verbelor dintr-o clasă semantică în alta, ci o simplă mutaţie de sens în limitele aceleiaşi clase semantice (confr.: *a achita un inculpat – a achita o datorie*; *a acoperi casa – a acoperi retragerea – a acoperi cheltuielile – a-l acoperi pe cineva la judecată*; *a adulmeca urma – el i-a adulmecat planurile*).

Metasemia similativă a verbelor tranzitive este condiţionată, de cele mai multe ori, de schimbarea naturii obiectului acţiunii, verbul continuând să rămână în clasa verbelor acţiunii, adică nu trece în altă clasă semantică. Confr.: *mama coace pâine – el coace intrigi*; *a coborî căldarea în fântână*, *– a coborî tonul*; *a croi o fustă – a croi planuri – a croi o minciună – a croi o palmă*.

Mutaţiile semantice în limitele verbelor tranzitive sunt condiţionate, de regulă, de modificarea naturii obiectului acţiunii, subiectul trecând rareori în altă clasă semantică. Totuşi am atestat nu puţine cazuri, când semantica verbului tranzitiv depinde de natura subiectului (confr.: *i-au copleşit duşmanii – l-a copleşit somnul*).

Cu totul altfel se comportă verbele intranzitive, modificarea de sens a cărora se află în dependenţă directă de natura subiectului acţiunii, suportul mutaţiei semantice fiind de asemenea prezenţa unui sem comun. Schimbarea naturii subiectului acţiunii constă în substituirea subiectului concret prin subiect abstract, a subiectului animat prin subiect inanimat şi invers sau în modificarea clasei semantice a subiectului. Confr.: *a apărut luna – au apărut simptome noi – a apărut un volum nou*; *soarele apune – gloria lui apune*; *găina clocește – el clocește* etc.

În limitele verbelor intranzitive mutaţia semantică poate fi uneori condiţionată de modificarea naturii complementelor circumstanţiale (confr.: *a cădea într-o groapă – a cădea în nenorocire*).

10. O situaţie specifică atestăm la verbele reflexive. Baza mutaţiilor semantice a verbelor reflexive o constituie similitudinea acţiunilor, realizate de subiecte sau de circumstanţiale animate sau inanimate, concrete sau abstracte, adică mutaţia de sens depinde atât de modificarea naturii subiectului, precum şi de modificarea naturii circumstanţialului. Confr.: *oaspetele s-a aşezat pe scaun – a se aşeza comod în vagon – bruma s-a*

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

aşezat peste livezi – vinul s-a aşezat – vremea s-a aşezat – a se aşeza la ţară – pacea s-a aşezat în ţară – drojdiile s-au aşezat; *câinele se gudură în faţa stăpânului – el se gudură în faţa şefului* etc.

Modificarea sensului verbelor reflexive se prezintă deseori drept rezultat al interacţiunii dintre subiect şi complementul circumstanţial, adică mutaţia este determinată de transformări atât în natura subiectului, cât şi în natura circumstanţialului, deşi ea poate fi condiţionată şi de transformări numai în natura subiectului sau numai în natura circumstanţialului.

11. În limitele uneia şi aceleiaşi categorii verbale, cu condiţia menţinerii aceleiaşi distribuţii semantico-sintactice, modificarea sensului verbului se produce de la sine, pe baza comunităţii semantice a verbului. În asemenea cazuri putem vorbi de mutaţii semantice pure ca urmare a extinderii sau a restricţiei semanticii verbului. Confr.: *a buzdugăni* „(*persoane*) a lovi de moarte cu buzduganul" şi „(*persoane*) a bate cu pumnii"; *a bârfi* „(*persoane*) a vorbi de rău" şi „a vorbi mult şl fără rost", *a cetera* „a cânta din ceteră" şi „a cânta la orice instrument muzical", *a dondăni* „a vorbi încet şi neînţeles" şi „a vorbi mult şi fără rost", *a se avânta*, „a se repezi cu însufleţire" şi „a-şi face drum cu îndrăzneală", *a se bizui* „a pune temei" şi „a risca, biruind frica sau jena", *a se burzului* „ a se mânia brusc" şi „a se ridica la răscoală" etc.

De cele mai multe ori metasemia similativă verbală se produce din cauza modificării simultane a categoriilor tranzitiv / intranzitiv, diateză activă / diateză reflexivă şi a substituirii subiectelor / obiectelor concrete sau animate prin subiecte / obiecte abstracte sau inanimate şi invers. Din acest motiv metasemia similativă verbală trebuie cercetată în funcţie de trecerea verbelor dintr-o categorie gramaticală în alta şi de modificarea naturii subiectului / obiectului acţiunii.

În cazul transpoziţiei verbelor intranzitive în categoria verbelor tranzitive este relevantă nu numai apariţia obiectului direct, ci şi a diferitelor circumstanţiale. Totodată, mutaţia semantică este secundată nu numai de trecerea din categoria verbelor intranzitive în cea a tranzitivelor, dar şi de modificări în natura subiectului sau a obiectului acţiunii, fapt ce contribuie la transformarea verbelor devenirii în verbe ale acţiunii. Confr.: *el a adormit devreme – medicul l-a adormit cu cloroform – a adormi foamea*; *el a asurzit – vestea m-a asurzit – explozia m-a asurzit*; *iarba creşte – a creşte un copil – a creşte legume* etc. Modificări semantice similare suferă şi verbele intranzitive care denumesc o stare, devenind verbe tranzitive ale acţiunii: *a argăţi la chiabur – l-am argăţit doi ani*; *am aromit o jumătate de oră – florile m-au aromit – a-şi aromi durerea*; *apa bolboroseşte – el bolboroseşte ceva* etc.

Atunci când verbele tranzitive devin intranzitive în cadrul diatezei active, sememele derivate, apărute ca urmare a modificărilor de sens, exprimă starea, poziţia obiectelor în spaţiu, importanţă identică având transformările atât din natura subiectului, cât şi din natura circumstanţialului. În felul acesta verbele tranzitive, devenind intranzitive, se integrează în câmpul semantic al verbelor stării. Confr.: *a aduce copilul la grădiniţă – a aduce la înfăţişare cu cineva – a aduce a ars*; *a bate copilul – a bate în uşă – becul bate în ochi – câinele bate – puşca bate departe – ploaia bate în fereastră – a bate în roşu – a bate din picioare* etc.

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

Verbele tranzitive active, modificându-şi sensul, trec în categoria celor reflexive şi se încadrează în câmpul semantic al verbelor devenirii. Confr.: *a aşeza* „a face să stea jos" şi *a se aşeza* „a trece în poziţie de şedere", *a trezi* „a aduce în stare de trezie" şi *a se trezi* „a trece de la starea de somn la cea de veghe"; *a înroşi* „a face să se transforme în roşu" şi *a se înroşi* „a deveni roşu" etc.

Deseori modificarea semanticii verbelor tranzitive contribuie la trecerea acestora în câmpul semantic al verbelor stării, particula *se* având valoare derivativă, adică de formare a unor noi unităţi lexicale. În cazul dat atestăm, de asemenea, modificări şi în natura subiectului sau obiectului acţiunii. Confr.: *a vedea un copac – copacul se vede*; *a clătina pomul – pomul se clatină*; *a învârti o roată – roata se învârteşte* etc.

Trecerea verbelor intranzitive din câmpul semantic al verbelor acţiunii în câmpul semantic al verbelor stării se produce, de cele mai multe ori, datorită particulei *se*, care şi în acest caz are funcţie de afix derivativ. Confr.: *a cădea la pământ – aceasta mi se cade mie*; *a clănţăni din dinţi – ele se clănţănesc*; *a cânta în cor – fragmentul se cântă repede* etc.

Cu toate acestea modificările de sens, ca urmare a trecerii verbelor din câmpul semantic al acţiunii în cel al stării, deseori sunt determinate de natura subiectului sau obiectului, fără a se cere prezenţa formantului *se*. Confr.: *el acoperă faţa cu mâna – mâna acoperă faţa*; *a înconjura grădina cu un gard înalt – gardul înconjoară grădina*; *a astupa sticla cu un dop – dopul astupă sticla*; *a bara drumul cu o bârnă – bârna barează drumul* etc.

12. În încheiere, ţinem să subliniem că în procesul de prezentare lexicografică a verbelor urmează să ne conducem de câteva indicaţii generale de care am mai amintit anterior: - verbul tranzitiv urmează să fie identificat în definiţie cu ajutorul unui verb tranzitiv, cel intranzitiv - cu ajutorul unui verb intranzitiv sau pronominal, iar cel pronominal - cu ajutorul unui verb pronominal sau intranzitiv; - verbele de acţiune se identifică cu ajutorul verbelor de acţiune, cele de devenire - cu ajutorul verbelor de devenire, iar cele de stare -cu ajutorul verbelor de stare etc. Pentru a exclude introducerea în definiţia verbului a elementelor din text, în paranteze, înaintea fiecărei definiţii, urmează să fie prezentate, cu caractere cursive, informaţiile privind subiectul, complementul direct, uneori şi cel indirect (recţiunea semanticii verbului etc.). Totodată trebuie să avem în vedere că sunt preferabile definiţiile analitice sau textuale, întrucât acestea reflectă veridic semantica verbului, în timp ce definiţiile sinonimice fie că sunt insuficiente, fie că sunt eronate.

Note bibliografice

Bally, Ch. *Linguistique générale et linguistique française*. 4-ème édition. Berne: Francke, 1965, 331p.

Bărbuţă = Bărbuţă, I. *Semnificaţia lexicală şi categoriile gramaticale ale cuvintelor în limba română.* Chişinău, 2002, 124 p.

Constantinovici, E. *Semantica şi morfosintaxa verbului în limba română*. Chişinău, 2007, 268p.

Darmsteter, A. *La vie des mots étudiés dans leur signification*. Paris: Ch.Delagrave, 1889, 180p.

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)

Evseev, I. *Semantica verbului*. Timişoara: Editura Facla, 1974, 184 p.
Guern = Guern, M. *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*. Paris: Larousse, 1973, 126 p.
Бережан, С. *Взаимозависимость между лексическим и грамматическим значениями в составе слова (на основе словарного толкования глаголов // IIсследования по семантике.* Уфа, 1983, p.21-30.
Калинин А. *Лексика русского языка.* Москва: Издательство Московского университета, 1978, 232 p.
Мартынов, В. *Категории языка*. Москва: Наука, 192 p.

BDD-A2769 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:58 UTC)